

Op weg naar excellent taalonderwijs

De Kennisbasis als opleidingsinstrument

Deze bijdrage schetst de werkwijze van het project *Het opleiden van excellente taalleraren* dat in het kader van de stimuleringsregeling *Krachtig meesterschap* wordt uitgevoerd. Binnen dit project wordt de stageschool als krachtige leeromgeving benut om studenten en zittende leerkrachten verder te professionaliseren aan de hand van de Kennisbasis Nederlandse taal voor de lerarenopleiding basisonderwijs. Daarnaast staat kennisdeling via een digitaal kennisplatform hoog op de agenda van dit project.

Auteur: *Anneli Schaufeli*

Wat vooraf ging

In december 2009 is de *Kennisbasis Nederlandse taal voor de pabo* (Van der Leeuw e.a. 2009) aangeboden aan de staatssecretaris van OCW. Deze kennisbasis is een verzameling van bijna 400 vakbegrippen, de zogenaamde kenniselementen. Ze zijn geordend in negen domeinen van taalonderwijs en dekken de inhoud van het vakcurriculum taaldidactiek van de lerarenopleiding primair onderwijs¹. De kennisbasis is bedoeld als opmaat voor een landelijke eindtoets Nederlands voor de pabo die het ministerie vanaf het cursusjaar 2011-2012 wil invoeren. In het opleidingsveld is de kennisbasis enthousiast ontvangen. Pabodocenten Nederlands herkennen hun vak in de inhoud ervan en zien de bruikbaarheid van dit instrument bij het doorlichten en verder ontwikkelen van het deelcurriculum taaldidactiek. De zorgen en twijfels die er zijn, betreffen de landelijke toetsing en niet de inhoud van de kennisbasis.

Het project 'Het opleiden van excellente taalleraren'

In oktober 2009 is vanuit het Expertisecentrum Nederlands het project *Het opleiden van excellente taalleraren* van start gegaan. De kennisbasis Nederlands speelt hierin een centrale rol. Het doel van het project is de kwaliteit van het taalonderwijs op de basisschool te verhogen door te werken aan kennisontwikkeling van zittende en aankomende leraren op het gebied van taaldidactiek aan de hand van de kennisbasis. Het project omvat drie pilotlocaties; Pabo Groenewoud Nijmegen van de Hogeschool Arnhem-Nijmegen (HAN), Pabo Hogeschool Rotterdam en de Katholieke Pabo Zwolle (KPZ). Deze instellingen werken ieder in samenwerking met twee basisscholen aan het opleiden van excellen-

te taalleraren en leveren daarbij materiaal voor een digitaal kennisplatform.

Het begrippenapparaat van de kennisbasis wordt gebruikt als startpunt om zittende en aankomende leraren basisonderwijs te professionaliseren tot excellente taalleraren. De zes basisscholen die het verbeteren van taalonderwijs als speerpunt in hun schoolontwikkelingsplan hebben opgenomen, werken hierin samen met de pabo. De basisscholen kunnen gebruikmaken van de expertise van de lerarenopleiders en kunnen in samenwerking met de opleiding stagiaires inzetten in hun schoolontwikkeltraject. Het mes snijdt zo aan twee kanten: de schoolontwikkeling krijgt vanuit de lerarenopleiding een extra impuls en de stagschool wordt optimaal benut als leeromgeving. Een van de projectscholen wilde bijvoorbeeld het leesonderwijs in de onderbouw verbeteren en daarbij zoveel mogelijk rekening houden met de verschillen tussen kinderen. Een vierdejaarsstagiaire van de KPZ en een van de onderbouwleerkrachten namen onder begeleiding van de opleidingsdocent taaldidactiek het voortouw en bereidden een studiemiddag voor over het domein *Beginnende geletterdheid*. Daarna zijn ze gezamenlijk aan de slag gegaan met het ontwikkelen van een eigen observatiesysteem op basis van bestaande systemen en hebben ze gezocht naar nieuwe, speelse werkvormen. Ietje Pauw participeert als opleider in dit project en heeft dit traject beschreven vanuit het perspectief van de basisschool (Pauw, 2009).

Voor de continuïteit en voor het bewaken van de kwaliteit van het taalonderwijs, is het belangrijk dat op termijn binnen de basisscholen experts aanwezig zijn die in samenwerking met de lerarenopleiding dergelijke ontwikkelingen kunnen blijven initiëren, stimuleren en begeleiden en weten te benutten voor het opleiden van nieuwe excellente taalleraren. Daarom wordt binnen het project op de basisscholen een

leerkracht, soms is dat de taalcoördinator, voorbereid op deze taak. In het voorbeeld was dat de genoemde onderbouwleerkracht. Daarnaast dienen dergelijke vormen van samenwerking verankerd te worden in de organisatie van de lerarenopleidingen. Ieder van de drie pabo's zal aan het einde van het project het gehanteerde opleidings-scenario beschikbaar stellen.

De ontwikkeltrajecten van de scholen en van de studenten worden vastgelegd in documenten (lesvoorbereidingen, evaluaties, materialen) en in video-opnames van de uitgevoerde taalactiviteiten. Met dit materiaal wordt gedurende de looptijd van het project het zogenaamde *Kennisplatform Taaldidactiek Primair Onderwijs* ingericht. Het platform neemt de kennisbasis Nederlandse taal als uitgangspunt en heeft als doel vakdidactische kennis in praktijkvoorbeelden zichtbaar te maken. Het eerste tussenresultaat is een website waarop de kennisbasis Nederlands digitaal toegankelijk is gemaakt. Via doorklikken zijn de kenniselementen uit de kennisbasis, de omschrijvingen en de verwante begrippen gemakkelijk te raadplegen. Bij de vormgeving van dit platform is gebruik gemaakt van het ontwerp zoals dat in het project Leoned (Leoned 2009) tot stand is gekomen. Het kennisplatform is sinds kort toegankelijk via de site www.leoned.nl onder de knop *Kennisplatform*.

Een voorbeeld: werken aan onderwijs in stellen

Een van de projectscholen in Nijmegen nam deel aan een taalpilot² met als doel de opbrengsten van haar taalonderwijs te verbeteren. In dat kader waren er een nieuwe taal- en spellingsmethode aangeschaft: *Taal in Beeld* en *Spelling in beeld*. Het schooljaar 2009-2010 zou in het teken van implementatie staan. De

¹ Voor een verantwoording van de inhoud en de opzet van de kennisbasis verwijzen we naar de publicatie van Van der Leeuw e.a. (2009), een brochure met een bijgeleverde CD-rom. Deze brochure en de inhoud van de bijgeleverde CD-rom zijn te vinden op www.leoned.nl

² Taalpilots op basisscholen worden uitgevoerd in het kader van de kwaliteitsagenda 'Scholen voor morgen' waarin het ministerie van OCW subsidiegelden beschikbaar heeft gesteld voor het verhogen van de kwaliteit van taal- en rekenonderwijs op basisscholen.

directie wilde daarnaast de vakdidactische inzichten en vaardigheden van de teamleden actualiseren. De docent taaldidactiek van de opleiding werd ingeschakeld en een nadere analyse leverde op dat vooral de stelopdrachten in de taalmethode vakdidactisch gezien niet optimaal waren en dat de uitvoering van het stelonderwijs een kwaliteitsimpuls kon gebruiken. In de methode was weinig aandacht voor oriëntatie op de inhoud van het schrijfproduct en de stelopdrachten werden nauwelijks in een functionele context aangeboden. Daarnaast werd er heel veel tijd gestoken in het werken aan spellingsvaardigheid en was er weinig aandacht voor het werken aan de spellingattitude van de leerlingen.

De opleidingsdocent taaldidactiek heeft daarop tijdens een studiedag voor het hele team een workshop 'stelonderwijs' verzorgd. Het betreffende domein uit de kennisbasis was daarbij het uitgangspunt (zie figuur 1). Het doel was enerzijds de leraren, die ook de rol van mentor hebben, vertrouwd te maken met de kennisbasis als opleidingsinstrument, anderzijds hun vakdidactische kennis op te frissen en/of te actualiseren.

Centraal stonden daarbij de in figuur 1 gecureveerde kenniselementen *Schrijfproces* en *Didactisch model stelles* (zie figuur 2). Duidelijk werd dat goed schrijfonderwijs om een systematische aanpak vraagt.

Leraren realiseerden zich dat een betekenisvolle context heel belangrijk is en dat ze lang niet altijd de tijd namen voor een goede oriëntatie op de schrijftaak. Ook waren er verschillende leraren die tot de ontdekking kwamen dat ze bij de stelopdrachten meer expliciete aandacht konden besteden aan tekstverzorging en daarmee veel meer aan de spellingattitude van de leerlingen konden werken dan ze tot dan toe deden.

De twee tweedejaarsstagiaires van HAN Pabo Groenewoud volgden op dat moment

Figuur 1. *Kenniselementen binnen het domein stellen* (uit: Van der Leeuw e.a. 2009)

6. Stellen

1. Wat: leerinhoud

Leerling als taalgebruiker

1. bepalen doel, publiek en tekstsoort
2. verzamelen, selecteren en ordenen inhoud
3. structureren
4. formuleren
5. reviseren
6. verzorgen
7. reflecteren op schrijfgedrag

Taalkenmerken

8. geschreven tekst
9. tekstsoorten
10. tekstkenmerken
11. tekstdoelen
12. relaties in teksten

3. Wat/waarom: fundament

Wetenschappelijke achtergrond

1. functies van schrijven
2. *schrijfproces*
3. schrijfstrategieën

Maatschappelijke achtergrond

4. functionele geletterdheid
5. schrijven en de computer

2. Hoe: domeindidactiek

Leerkrachtvaardigheden

1. schrijfopdrachten formuleren
2. gerichte aanwijzingen bij stellen
3. modeling bij stellen
4. tekstbespreking

Onderwijsmiddelen

5. stappenplan stellen
6. voorbeeldteksten
7. *didactisch model stelles*
8. tekstverwerker en ict

Evaluatie en toetsing

9. beoordelen van teksten
10. portfolio

Leerstofordening

11. criteria leerstofordening stellen
12. leerlijnen stellen

4. Hoe/waarom: taaldidactiek en taalbeleid

Opvattingen over taalonderwijs

1. opvattingen taalonderwijs algemeen
2. stellen in communicatief taalonderwijs
3. stellen in strategisch taalonderwijs
4. stellen in interactief taalonderwijs

Taalonderwijs in taalheterogene groepen

5. taalheterogene groepen algemeen
6. stelonderwijs aan taalzwakke leerlingen

Samenhang tussen domeinen

7. stellen en mondelinge taalvaardigheid
8. stellen en begrijpend lezen
9. stellen en spelling
10. stellen in geïntegreerd taalonderwijs

Samenhang met andere vakken

11. schrijftaken in het onderwijs
12. leren door schrijven

Figuur 2. *De beschrijving van het kenniselement 6.2.7 Didactisch model stelles* (uit: Van der Leeuw e.a. 2009)

6.2.7 Didactisch model stelles

Omschrijving Een model waarmee de leraar zijn stelles kan ontwerpen en uitvoeren, rekening houdend met alle relevante aspecten van het schrijfproces.

Toelichting Voor het ontwerpen en uitvoeren van een stelles kan de leraar gebruikmaken van stellessen uit de taalmethoden. Vaak moet er dan nog wel wat worden aangepast om de les geschikt te maken voor de eigen groep, bijvoorbeeld het onderwerp van de tekst en de schrijfinstructie. Een andere mogelijkheid is gebruik te maken van een didactisch model voor een stelles. Zo'n model geeft de leraar een kader dat hij zelf invult, bijvoorbeeld het 'fasenmodel schrijfonderwijs' van SLO (Hoogeveen 1993):

1. Oriëntatie op de schrijfoopdracht of schrijfactiviteit

De leerlingen worden met een voorbeeldtekst, een verhaal, een voorwerp of iets dergelijks geprikkeld tot het schrijven van een eigen tekst. Bovendien krijgen ze steun bij het vinden van stof voor hun eigen tekst. Heel belangrijk is het dat kinderen al pratend, in interactie met elkaar, het schrijven voorbereiden.

2. Formulering van de schrijfoopdracht

De leerlingen krijgen informatie over de schrijftaak (doel, publiek, tekstsoort). Ze krijgen steun bij de structuur van de tekst doordat er mogelijke inhoudselementen worden genoemd. Ook is er aandacht voor de manier waarop het schrijven kan worden aangepakt.

3. Hulp tijdens het schrijven

Het praten over het schrijven zelf en over de te schrijven tekst is een belangrijke activiteit. Door vragen aan de schrijver te stellen, help je hem op weg. De dialoog met de schrijver is zo belangrijk, omdat een mondelinge verwoording vaak al de oplossing voor schrijfproblemen biedt.

4. Bespreken en herschrijven van de tekst

Wellicht de belangrijkste fase in het proces van leren schrijven. Na het doen volgt nu de reflectie op het doen. De teksten worden besproken en zo ervaren kinderen dat een tekst in interactie met anderen tot stand komt, dat een tekst nooit per definitie goed of fout is, maar dat er altijd aan kan worden gesleuteld.

5. Verzorgen en publiceren van de tekst

Er is pas aandacht voor verzorging (waaronder correcte spelling) als alle andere communicatieve aspecten van de tekst in orde zijn. Het is wezenlijk dat een tekst wordt gepubliceerd, dat er wat mee wordt gedaan, dat er een echt publiek voor is.

NB. Het eigenlijke schrijven door de leerlingen vindt plaats in fase 3. Daar doorlopen zij individueel het hele schrijfproces: oriënteren, schrijven en reflecteren. Desgewenst biedt de leraar hierbij een helpende hand.

Zie ook Schrijfproces; schrijfoopdrachten formuleren; tekstbespreking; schrijfstrategieën.

---

op hun opleiding een module 'Stelonderwijs'. In het kader van de schoolontwikkeling op hun stageschool kregen deze studenten de opdracht om bij wijze van voorbeeld een stelles te ontwerpen in een betekenisvolle context die qua niveau en vormgeving aansloot bij de methode en die goed was uitgewerkt volgens het didactisch model (zie figuur 2). Zij hebben hun plannen op die studiedag kort toegelicht.

Stagiares in actie: op weg naar excellent stelonderwijs

De studenten hebben onder begeleiding van de docent taaldidactiek een stelles ontworpen die aansloot op een techniekmiddag, waarbij de leerlingen schuilkutjes ontwierpen. In de methode *Taal in Beeld* stond rond die tijd het schrijven van een 'doe-tekst' op het programma. De studenten hebben gebruik gemaakt van de vormgeving van de methode, die inmiddels vertrouwd was voor de leerlingen. De opdracht luidde nu: schrijf een doetekst met de titel 'Hoe overleef ik op een onbewoond eiland'. Hiermee sloot de opdracht inhoudelijk aan bij de techniekmiddag en is de titel gegrepen uit de belevingswereld van leerlingen uit de bovenbouw, beide goede ingrediënten voor het stimuleren van de schrijfmotivatie. In het herontwerp van deze les werd meer aandacht besteed aan de fasen 1 en 2 (figuur 2) voorafgaand aan het daadwerkelijke schrijven dan door de methode werd voorgeschreven.

De studenten hebben deze les uitgevoerd in hun eigen stagegroep. De les in groep 8, uitgevoerd door stagiaire José, is opgenomen op video en vervolgens aan de hand van de beelden met de studenten nabesproken. Hierbij is gebruik gemaakt van de methodiek *School Video Interactie Begeleiding* (Van den Heijkant en Van der Wegen, 2000) en kon het nagesprek tot een krachtig leer-

moment worden uitgebouwd. De begeleider/opleider selecteert hierbij beelden die laten zien waar het vooraf gestelde leerdoel goed uit de verf komt en waar kansen voor verbetering liggen. Het leerdoel van José lag op het gebied van didactiek.

José noteerde in haar lesvoorbereiding: *Ik wil tijdens deze les voor zover mogelijk de criteria van een goede stelles terug laten komen.*

De criteria waar José naar verwijst, zijn afgeleid van het didactische model in figuur 2 en van kenniselement 6.2.1. 'schrijfopdrachten formuleren' (figuur 1) en waren tijdens de lessen op de pabo besproken.

Op de beelden werd voor José duidelijk zichtbaar wat het nut is van fase 1 'oriëntatie op de schrijfopdracht', een fase die na feedback van de vakdocent op de lesvoorbereiding beter was uitgewerkt. Op de beelden was te zien dat José na een korte introductie van de schrijftaak direct van start ging met de uitleg over de tekstsoort (fase 2). Deze uitleg bleef erg abstract voor de kinderen. Toen er daarna gebrainstormd werd over inhouden (fase 1), raakten ze pas betrokken. Ze kwamen met overlevingsstrategieën als kokosnoten uit de boom schudden, de aandacht van een voorbijvarende boot trekken, vuur maken, een hut of een boot bouwen. Daarna gingen ze enthousiast aan de slag. Tijdens het nagesprek werden de kenniselementen uit de kwadranten 1 en 2 van het domein stellen (figuur 1) nog eens als checklist nagelopen: welke waren van toepassing op deze activiteit en waren ze te zien op de beelden die zojuist waren bekeken?

José reflecteert op dit nagesprek: *Mooi om te zien dat we tijdens het bespreken van de film erachter kwamen dat de twee eerste fases van het stellen omgedraaid waren. Ik heb gewoon de stappen van de methode gevolgd en kwam hier later achter.*

José formuleert naar aanleiding van deze ervaring:

Als ik deze les nog een keer zou geven zou ik:

- *De opdracht nog functioneler maken. Als de opdracht gegeven wordt in de trant van bijvoorbeeld 'geef tips aan ontdekkingsreizigers', wordt het gelijk een stuk uitdagender. Als er ook echt werk van gemaakt wordt en alle teksten in een boek worden verzameld, weten de leerlingen waarvoor ze het doen. Vervolgens zou je dit boek achter in de klas kunnen leggen, zodat iedereen er nog eens doorheen zou kunnen bladeren.*
- *Meer voorbeelden geven bij 'wat ga je doen?' De doetekst bleek nog niet concreet genoeg voor de leerlingen en hier heb ik te weinig op ingespeeld. Kort bespreken waar je doeteksten in de realiteit tegenkomt is al voldoende. Ik kan voorbeelden geven, maar kan ook dingen uit de leerlingen laten komen. Zo komen we op voorbeelden als recepten en gebruiksaanwijzingen. Hier zou ik ook voorbeelden van mee kunnen nemen zodat het nóg concreter wordt.*

De studenten hebben uiteindelijk hun ontwerp en hun ervaringen gepresenteerd aan het team van de basisschool. Leerkrachten kregen zo voorbeelden van goede stellingen te zien die aansloten bij de methode en bij een themamiddag. Tijdens het uitwisselen van ervaringen bleek dat enkele leerkrachten naar aanleiding van de studiemiddag aandacht waren gaan besteden aan het publiceren van teksten. Ze vertelden aan collega's hoe goed het werkte wanneer je de geschreven teksten bijvoorbeeld ophangt in de klas. Opeens bleken leerlingen gemotiveerd te zijn om hun schrijfproducten nog eens extra op spelling te controleren. Met deze kleine didactische ingreep nam de kwaliteit van het stelonderwijs duidelijk toe.

Tot slot

Dit voorbeeld laat zien hoe voor studenten de stagepraktijk een krachtige, stimulerende leeromgeving vormt voor het werken aan taaldidactische kennis en vaardigheden en hoe mentoren thuis raken in de vakdidactiek die de studenten krijgen aangeboden. De mentoren halen daar niet alleen bruikbare ideeën uit om hun eigen onderwijs te verbeteren, ze zullen in de toekomst studenten ook beter kunnen aanzetten tot taaldidactische verdieping. Leraren basisonderwijs kunnen zich op deze manier ontwikkelen tot excellente taalleraren. En de leerlingen? Ook die profiteren daarvan; ze krijgen beter én leuker taalonderwijs!

Anneli Schaufeli is opleider aan de HAN Pabo Groenewoud Nijmegen en medewerker aan het Expertisecentrum Nederlands te Nijmegen

Literatuur

Heijkant, C. Van den en Van der Wegen, R. (2000), *De klas in beeld, Video Interactie Begeleiding in School*, Heeswijk-Dinther: Esstede.

Leeuw, B. van der, Israel, T., Pauw, I. & Schaufeli, A. (2009) *Kennisbasis Nederlandse taal voor de lerarenopleiding basisonderwijs*. Den Haag: HBO-raad.

Leeuw, B. van der, *Vijf uur taal per week is te weinig, Over professionele taalvaardigheid en de kennisbasis Nederlandse taal voor de pabo*, Velon tijdschrift 3, 2010.

LEONED Landelijk Expertisecentrum Opleidingen Nederlands en Diversiteit (2009), *Kennisplatform Taalontwikkende Leraar*, Utrecht/Nijmegen: Leoned

Pauw, I. *Kennisbasis Nederlandse taal voor de pabo bruikbaar voor basisschool?*, in: TAAL LEZEN primair, juni 2010 nr. 2

Kennisplatform Taaldidactiek primair onderwijs, www.leoned.nl onder 'kennisplatform'.